

Effective systems are based on the synergy of external and internal evaluation. In the EU, there are two models of harmonization: the model of accountability (use of uniform criteria, partially limits autonomy) and the model of development (audit of the self-assessment process, supports the independence of institutions). An integrated approach combining elements of accountability and development is considered to be optimal for Ukraine.

The analysis of the PISA 2022 leader countries shows that the high quality of education is based on systematic management, orientation on personal development and investment in teachers' professionalism. Singapore emphasizes excellence and competitiveness; Japan – the harmony of traditions and innovations; Taiwan and Macau – the system and high standards. In contrast, in the countries with the lowest PISA scores (Haiti, Nigeria, Chad), the concept of quality is reduced to ensuring minimum standards, accessibility and system survival in crisis or instability.

It was concluded that the quality of education is an indicator of the social stability of the state: the higher the level of development of society is, the broader and more holistic the understanding of quality is – from survival to perfection.

Key words: school education, quality of education, quality assessment, global assessment practices.

Дата надходження статті: 16.05.2025 р.

Прийнято до публікації: 03.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Шапран О. І.

УДК 378.046–021.68:[37.015.31:316.42]

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi59.654>

Стребна О. В.*,

orcid.org/0000-0002-0537-3338

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ СЕРЕД УЧНІВ ЧЕТВЕРТИХ КЛАСІВ НА ХЕРСОНЩИНІ

Статтю присвячено аналізу масштабів, чинників та характеру освітніх втрат учнів четвертого класу початкових шкіл Херсонської області – регіону, що суттєво постраждав від всеохопної агресії Російської Федерації. Зокрема з'ясовано, що систематичні флуктуації в освітньому просторі, дистанційне навчання, нестабільний психоемоційний стан дітей, вимушене переміщення та міграція, руйнування освітньої інфраструктури, психологічне виснаження дорослих постали визначальними чинниками порушення засвоєння учнями базових знань. Представлено результати навчальних досягнень з української мови та математики, а також самооцінювання учнів як індикатор рівня сформованості предметних компетентностей. Методика дослідження ґрунтувалася на зіставленні результатів діагностувальних робіт з вимогами Державного стандарту початкової освіти та очікуваними результатами, визначеними у Свідоцтві досягнень. Аналітичне оброблення даних здійснювалося за кількома критеріями: рівнем навчальних досягнень учнів (початковий, середній, достатній, високий) у відсотковому співвідношенні; територіальним розподілом здобувачів освіти (підконтрольна Україні територія, за кордоном, тимчасово окупована територія) та характером виконання навчальних завдань різного рівня складності. У процесі дослідження виявлено та з'ясовано сутність складнощів у навчанні учнів четвертого класу, обґрунтовано актуальність цілеспрямованих педагогічних зусиль щодо їх усунення. Визначено, що найвищий рівень сформованості спостерігається в репродуктивних навичках здобувачів освіти, тоді як завдання, що вимагають аналітичного мислення або творчого мовлення, викликають найбільші труднощі. Обґрунтовано комплекс педагогічних рішень, спрямованих на подолання освітніх втрат через застосування ефективних педагогічних практик. Перспективою подальших досліджень визначено розроблення

*© Стребна О. В.

диференційованих дидактичних стратегій підтримки учнів з урахуванням особливостей організації освітнього процесу, навчального контексту, а також когнітивного розвитку, емоційно-вольової сфери та мотиваційної готовності молодших школярів до навчання.

Ключові слова: освітні втрати, четвертокласники, Херсонщина, українська мова, математика, самооцінювання, воєнний стан, педагогічна підтримка, дидактичні стратегії.

Постановлення проблеми. В умовах воєнного стану, що триває в Україні від 2022 року, система загальної середньої освіти зазнала глибоких, у більшості негативних трансформацій. Надто гостро постали питання забезпечення якості освіти в регіонах, що безпосередньо страждають від бойових дій, зокрема на Херсонщині. Комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, що супроводжували освітній процес в умовах кризових соціально-педагогічних обставин, зумовив значні втрати в навчальних досягненнях учнів початкової школи. Особливо вразливою групою в цьому контексті є учні четвертих класів, які завершують початковий цикл освіти, основним завданням якого визначено засвоєння базових знань та формування ключових і предметних компетентностей, без володіння якими унеможливується подальше успішне навчання. Так, прогалини в засвоєнні української мови та математики, основних предметів початкової освіти, створюють загрозу для подальшого освітнього поступу дитини. Відтак вивчення масштабів, причин і характеру освітніх втрат, а також пошук ефективних шляхів їх подолання і компенсації є безумовно актуальним як для педагогів-практиків, так і для науковців, що працюють у сфері реформування та розбудови української освіти. Досвід освітян Херсонщини, які тривалий час перебували й наразі ще перебувають в умовах окупації та екстремальних соціальних викликів, є цінним для розуміння потреб освітньої системи в кризових ситуаціях і може стати основою для розроблення ефективних адаптивних стратегій освіти в подібних умовах.

Аналіз досліджень. Проблема освітніх втрат учнів початкових класів сьогодні набула широкого наукового резонансу та постала об'єктом комплексного міждисциплінарного аналізу. Значний внесок у її дослідження зроблено такими науковцями та педагогами-практиками, як Т. Алексеєнко, О. Барановська, Н. Бібік, О. Ващуленко, І. Ліпчевська, Н. Листопад, В. Мартиненко, О. Онопрієнко, Т. Павлова, О. Петрук та ін.

Під освітніми втратами розуміють зниження рівня засвоєння навчального матеріалу, нерозвиненість окремих компетентностей, прогалини в знаннях і навичках, що виникають унаслідок тривалих перерв у навчанні, змін його формату або впливу кризових обставин [1].

У науково-методичних напрацюваннях основна увага зосереджується на специфіці освітніх втрат у дітей молодшого шкільного віку, можливостях їх подолання в контексті сучасних проблем, зокрема через упровадження конкретних методик, програм психолого-педагогічної підтримки, інноваційних підходів до організації навчального процесу, підкреслюється важливість подальшого дослідження окреслених питань [1; 2; 4; 5].

Метою статті є виявлення основних проблем, пов'язаних з освітніми втратами серед учнів 4 класу загальноосвітніх шкіл Херсонщини в умовах воєнного стану, а також аналіз можливих дидактичних стратегій їх подолання на засадах застосування ефективних педагогічних практик.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження було проаналізовано рівень навчальних досягнень учнів четвертого класу з української мови, математики, а також самооцінювання результатів навчання. Відповідно до поставлених завдань основну увагу зосереджено на виявленні прогалин у знаннях здобувачів освіти та окресленні пріоритетних напрямків подолання освітніх втрат, спричинених кризовими умовами, в яких функціонує освітнє середовище Херсонщини.

Отримані результати слід розглядати з урахуванням складної воєнної ситуації в регіоні, що зазнав тривалого руйнівного впливу, наслідком якого стали численні перешкоди для повноцінного здійснення освітнього процесу. Аналіз особливостей

організації навчання в закладах освіти Херсонщини в умовах воєнного стану дозволив виокремити основні чинники, що зумовили освітні втрати.

1. **Порушення освітньої безперервності.** У Херсонській області, що зазнає негативних наслідків окупації та інтенсивних бойових дій, освітній процес був істотно дезорганізований. Неперервні обстріли, повітряні тривоги, перебої з електропостачанням та відсутність умов для забезпечення безпечного освітнього середовища унеможливили проведення навчання в очному форматі. Це спричинило масовий перехід на дистанційне навчання, ефективність якого значною мірою обмежувалася нерівним доступом учнів і педагогів до цифрових пристроїв, нестабільним інтернет-зв'язком.

2. **Воєнні дії суттєво вплинули на психоемоційний стан молодших школярів:** постійна небезпека й тривожність призвели до емоційного виснаження, зниження мотивації та труднощів у навчанні.

3. **Вимушене переміщення та міграція.** Чимало дітей із Херсонщини внаслідок окупації та бойових дій були змушені залишити свої домівки й переїхати до інших областей України або за кордон, що спричинило перерви в навчанні та ускладнило їхню адаптацію до нових освітніх умов. Підтвердженням є статистичні дані: чисельність учнів у школах Херсона за період війни скоротилася з 34,0 тисяч до 21,0 тисячі до червня 2025 року, що вказує на значну міграцію та ускладнення доступу до навчального процесу [3]. Учні, які перебували на територіях, тимчасово не підконтрольних Україні, були змушені навчатися за освітніми програмами держави-агресора, що не відповідають Державному стандарту початкової освіти України.

4. **Руйнування освітньої інфраструктури.** Освітня інфраструктура Херсонщини зазнала значних руйнувань унаслідок збройної агресії: частина шкіл знищена або пошкоджена, відсутнє навчальне обладнання й ресурсна база, що унеможлиблює повноцінне очне навчання. Брак укриттів у більшості закладів освіти став додатковим бар'єром для безпечної організації освітнього процесу.

5. **Психологічний вплив.** Вплив війни поширюється не лише на дітей, а й на дорослих, які безпосередньо залучені до їхнього навчання й виховання. Тривале перебування в умовах емоційного навантаження та хронічного стресу, спричинених війною, неминуче позначається на емоційному стані педагогів, ускладнюючи здійснення ефективної педагогічної взаємодії. Батьки своєю чергою зіштовхуються з фінансовими труднощами, вимушеним переміщенням або психологічними травмами, що знижує рівень їхньої залученості до освіти дітей. Утрата стабільного середовища, родинної рівноваги та належної взаємодії між школою і родиною створює додаткові перешкоди для ефективного навчання молодших школярів.

Отже, освітні прогалини учнів початкової школи Херсонщини є результатом комплексу взаємопов'язаних фізичних, психологічних та соціальних чинників, зумовлених діями країни-агресора. Утрати в навчальних досягненнях найбільш помітно виявляються серед четвертокласників – учнів, які завершують базовий цикл освіти та готуються до переходу на наступний рівень навчання. Для верифікації означеного припущення було проведено педагогічне дослідження, об'єктом якого було вивчення навчальних досягнень учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти Херсонської області.

Предметом дослідження було окреслено стан сформованості навчальних досягнень учнів четвертого класу з української мови та математики відповідно до очікуваних результатів, визначених Державним стандартом початкової освіти, та показників, зафіксованих у Свідоцтві досягнень. Доцільним ми вважали також звернення до аналізу результатів самооцінювання учнями власних навчальних досягнень, що дозволяє ідентифікувати основні сфери дидактичного ризику та перспективні напрямки педагогічного реагування.

До педагогічного дослідження було залучено учнів четвертих класів закладів загальної середньої освіти Херсонщини, зокрема Іванівського ліцею №1 Іванівської селищної ради, Опорного закладу «Академічний ліцей» Скадовської міської ради,

Лицею № 2 Таврійської міської ради, Херсонського лицею № 31, Херсонської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 38, Херсонського лицею № 51, Херсонської загальноосвітньої школи I–III ступенів № 55 Херсонської міської ради. У ньому взяли участь 341 учень, які перебувають у різних умовах: 107 учнів – на підконтрольній території України, 142 – за кордоном, 92 – на тимчасово окупованих територіях. Такий розподіл дав змогу дослідити вплив різних освітніх середовищ на рівень засвоєння змісту Державного стандарту початкової освіти.

У межах дослідження було поставлено такі завдання: проаналізувати рівень навчальних досягнень учнів четвертого класу за чотирирівневою шкалою (початковий, середній, достатній, високий) у відсотковому співвідношенні; здійснити порівняльний аналіз за територіальною приналежністю здобувачів освіти; оцінити рівень успішності виконання навчальних завдань різного ступеня складності, зокрема визначити частку учнів, для яких ці завдання виявилися надто складними або надто простими.

Оцінювання навчальних досягнень з української мови здійснювалося з урахуванням комплексу вимог до сформованих мовних і мовленнєвих навичок, що відповідають очікуваним результатам Державного стандарту початкової освіти. Зокрема оцінювалися такі компоненти:

- графічно-орфографічні та редакторські навички (здатність розбірливо писати, дотримуватися граматичних та орфографічних норм, а також перевіряти й редагувати написане);
- граматичні навички (уміння визначати граматичну основу речення, зокрема підмет і присудок);
- морфологічні знання: здатність розрізняти частини мови (іменник, прикметник, дієслово тощо);
- синтаксичні навички (уміння розпізнавати типи речень (розповідні, питальні, спонукальні) та конструювати спонукальні речення);
- морфологічна змінюваність дієслів (уміння змінювати дієслова за часами);
- розширення синтаксичної структури речення (здатність доповнювати речення однорідними членами);
- правильне написання числівників (уміння грамотно записувати числівники у тексті);
- словотвірна та лексична компетентність (уміння добирати споріднені слова та аналізувати слова за будовою);
- відмінювання прикметників (здатність визначати відмінок прикметників у словосполученнях або реченнях);
- мовленнєва компетентність (уміння будувати зв'язні письмові висловлювання з дотриманням логіки, послідовності та норм української мови).

Із метою реалізації поставлених завдань було розроблено та проведено діагностувальні роботи з української мови, результати яких стали підґрунтям для детального аналізу освітніх досягнень учнів четвертого класу.

Згідно з результатами статистичного оброблення даних діагностувальних робіт найвищий рівень сформованості продемонстровано у виконанні завдань, пов'язаних із вживанням дієслів у різних часових формах: 52,67 % учнів досягли високого рівня, тоді як показник початкового рівня становив лише 1,17 %. Також досить високі результати зафіксовано щодо визначення граматичної основи речення – 47,67 % учнів продемонстрували високий рівень сформованості відповідної навички. Водночас при виконанні цих завдань було зафіксовано відносно низький рівень труднощів (16,82 % і 18,04 % відповідно), що свідчить про ефективне засвоєння базових граматичних понять, що формуються через систематичну роботу з мовним матеріалом і репродуктивні мовні вправи.

Натомість найбільші труднощі виникали під час виконання завдань, пов'язаних із побудовою зв'язних письмових висловлювань: 35,13 % учнів вказали на складність цього

виду роботи, а лише 32,83 % досягли високого рівня. Ці показники вказують на недостатній рівень сформованості письмових умінь творчого характеру, що передбачають логіко-граматичне оформлення думки та здатність до самостійного створення зв'язного тексту.

Суттєві труднощі також виявлено у визначенні учнями відмінка прикметників. Так, 28,80 % учнів зазначили складність цього завдання, що може бути зумовлено фрагментарністю засвоєння морфологічних ознак в умовах нестабільного освітнього процесу. Також 26,35 % учнів зазнали труднощів під час добору споріднених слів та аналізу слів за будовою, що свідчить про потребу глибшого опрацювання теми словотворення та лексико-семантичних зв'язків у мовному матеріалі.

На наше переконання, важливо звернути увагу на істотну залежність рівня сформованості мовних навичок від умов освітнього середовища. А саме:

- На підконтрольній Україні території найвищі результати зафіксовано в навичці зміни дієслів за часом (31,00 % учнів досягли високого рівня). Водночас лише 13,17 % учнів продемонстрували високий рівень сформованості в побудові зв'язного письмового висловлювання, що, ймовірно, що може свідчити про нестачу систематичної письмової практики.

- Серед учнів, які перебувають за кордоном, порівняно кращі результати продемонстровано у визначенні граматичної основи речення (16,17 % учнів виконали завдання на високому рівні). Однак рівень сформованості письмового висловлення також залишається невисоким. Результати діагностувальних робіт тільки у 13,67 % здобувачів освіти були високого рівня, що, на наш погляд, може бути зумовлено впливом мовного середовища іншої країни та обмеженим використанням української мови в повсякденному спілкуванні.

- На тимчасово окупованих територіях загальні результати найнижчі: 5,00 % учнів досягли високого рівня у зміні дієслів за часом, а лише 2,83 % – у побудові письмових висловлювань, що свідчить про критичні втрати у сфері формування мовленнєвих компетентностей.

Аналіз отриманих даних вказує на потребу цілеспрямованого методичного супроводу освітнього процесу з акцентом на розвиток аналітичних, морфологічних і мовленнєвих умінь, особливо в контексті навчання дітей з обмеженим доступом до повноцінної та безперервної освіти.

У межах дослідження математичні результати учнів оцінювалися за критеріями, що ґрунтуються на положеннях Державного стандарту початкової освіти та відповідних очікуваних результатах навчання. Акцентовано на виявленні рівня опанування практичними навичками, уміннями застосовувати математичні знання в навчальних і життєвих ситуаціях практичного характеру, а також на здатності до виконання логіко-математичних операцій, що є складовими математичної компетентності здобувачів освіти. Оцінюванням охопило такі напрямки:

- Числова компетентність (перевірялися вміння читати, записувати, утворювати та порівнювати числа, а також визначати їх розрядний склад, що є базовими операціями для опанування арифметики).

- Операційні навички (оцінювалося вміння записувати математичні вирази з урахуванням порядку виконання дій, а також засвоєння основних арифметичних операцій – додавання, віднімання, множення та ділення).

- Рівняння (перевірялася здатність учнів до розв'язання складних рівнянь, що потребують застосування знань з кількох тем і логічного мислення).

- Робота з текстовими задачами (оцінювалося вміння аналізувати умову задачі, обирати правильну математичну модель для її розв'язання, здійснювати обчислення та перевіряти правильність отриманого результату).

- Оперування іменованими числами (вивчалися навички виконання обчислювальних дій з величинами, поданими в різних одиницях вимірювання, що є важливим для застосування знань у життєвих ситуаціях).

– Геометрична компетентність (оцінювалася здатність учнів креслити базові геометричні фігури, визначати периметр, працювати з величинами та користуватися вимірними інструментами (лінійка, сантиметр тощо).

Аналіз результатів навчальних досягнень з математики серед учнів четвертого класу дозволив виявити ключові тенденції у формуванні математичних компетентностей. Виявлені закономірності дали змогу виокремити як сформовані навчальні навички, так і ті, що потребують додаткових педагогічних зусиль. Так, найбільш успішно учні виконали завдання, пов'язані з операціями над числами, зокрема читання, запис, порівняння чисел та визначення їх розрядного складу. Високий рівень за цим показником продемонстрували 53,08 % учнів, тоді як початковий рівень зафіксовано лише у 0,33 % респондентів. Аналогічна тенденція спостерігається і у виконанні завдань на запис математичних виразів: 47,33 % учнів досягли високого рівня. Низький відсоток труднощів (8,34 % та 16,97 % відповідно) засвідчує, що базові числові поняття та обчислювальні дії є досить добре засвоєними, що пояснюється їх систематичним відпрацюванням у межах типової навчальної програми.

Водночас суттєві труднощі виявлено під час розв'язування текстових задач: 35,80 % учнів вказали на складність виконання цього виду завдань, а лише 39,33 % продемонстрували високий рівень сформованості відповідних умінь. Цей результат свідчить про недостатній рівень розвитку навичок аналізу умови задачі, побудови логічного алгоритму розв'язання та інтерпретації отриманих результатів. Подібну динаміку зафіксовано і у виконанні завдань на розв'язування складних рівнянь: 42,67 % учнів показали високий рівень, однак понад третина (33,08 %) виявила труднощі. Це може свідчити про обмеженість сформованих умінь працювати з виразами, що вимагають багатоступеневого аналізу та розвиненого абстрактного мислення.

Аналіз результатів за територіальною ознакою підтверджує вагомий вплив умов освітнього середовища на сформованість математичних умінь.

– На підконтрольних Україні територіях найкращі результати зафіксовано у роботі з числами (28,17 % високого рівня), проте лише 21,00 % учнів досягли високого рівня при розв'язуванні текстових задач. Це свідчить про потребу в підсиленні логіко-аналітичної підготовки молодших школярів.

– Серед учнів, які перебувають за кордоном, спостерігається відносно вищий рівень сформованості базових числових навичок (17,67 % школярів досягли високого рівня), однак результати щодо аналізу задач є найнижчими: лише 12,83 % продемонстрували високий рівень, що може бути наслідком мовних труднощів у розумінні математичної термінології.

– На тимчасово окупованих територіях зафіксовано критично низькі показники: лише 6,17 % учнів мають високий рівень сформованості числових навичок і 5,83 % – у розв'язуванні текстових задач. Це підтверджує істотні освітні прогалини через обмежений доступ до якісного освітнього процесу та відсутність сталих умов для навчання.

Узагальнюючи можна стверджувати, що найвищий рівень сформованості спостерігається в механічних навичках роботи з числами та математичними виразами, що відображає ефективність повторюваного тренування. Водночас розв'язання задач, що потребують аналітичного підходу, залишається проблемною зоною, оскільки вимагає складніших розумових операцій і високого рівня узагальнення. Результати дослідження наголошують на потребі цілеспрямованої методичної підтримки розвитку логіко-аналітичного мислення молодших школярів, з особливою увагою до учнів, які навчаються в умовах освітньої нестабільності, зокрема за кордоном або на тимчасово окупованих територіях.

Окремої уваги заслуговують результати самооцінювання учнів. Самооцінювання у цьому контексті є не лише діагностичним інструментом, але і й важливим чинником формування навчальної мотивації, усвідомлення власних досягнень і труднощів, що є необхідним для побудови індивідуальної освітньої траєкторії кожного учня. Матеріали самооцінювання, отримані в межах дослідження, надали можливості виявити

основні тенденції у сформованості навчальних умінь учнів 4 класу. Зібрані дані базуються на особистих рефлексивних оцінках школярів щодо складності виконання конкретних навчальних завдань. Вони дозволяють ідентифікувати як сфери відносної впевненості, так і напрями, що потребують посиленої педагогічної уваги.

Зокрема, показники самооцінювання учнів з української мови дозволили виокремити групи завдань, які сприймаються школярами як легкі, а також ті, що викликають найбільші труднощі. Так, найменших труднощів учні зазнавали під час виконання завдань, пов'язаних із визначенням граматичної основи речення (67,88 % зазначили легкість виконання), розрізненням типів речень (64,28 %), зміною дієслів за часом (69,63 %) та доповненням речень однорідними членами (64,03 %). Високі показники впевненості в цих видах діяльності можна пояснити тим, що зазначені мовні дії ґрунтуються на чітких граматичних правилах та закріплюються у процесі багаторазового тренування, що сприяє формуванню автоматизованих умінь.

Водночас найбільші труднощі учні продемонстрували у виконанні завдань, що передбачають мовленнєво-творчу активність і складніші граматичні узагальнення. Зокрема, 45,72 % школярів вказали на складність побудови зв'язного висловлювання у письмовій формі, що є найвищим показником серед мовних завдань. Високий рівень труднощів також зафіксовано під час виконання завдань на визначення відмінка прикметників (28,80 %) та добір споріднених слів і аналіз слів за будовою (26,35 %). Також частина учнів відзначила труднощі навіть у тих сферах, де більшість демонструвала впевненість: зміна дієслів за часом (16,82 %) та доповнення речень однорідними членами (19,75 %). Показники свідчать, що завдання, пов'язані з узагальненням мовного матеріалу, логіко-граматичним оперуванням і побудовою зв'язних висловлювань, залишаються складними для значної частини учнів. Така динаміка акцентує на потребі системної та цілеспрямованої роботи щодо розвитку мовленнєво-комунікативної компетентності здобувачів початкової освіти.

Результати самооцінювання учнів із математики дають змогу виокремити навички, що є для школярів найбільш доступними, а також ті, що викликають труднощі. Найвищу впевненість учні продемонстрували у виконанні завдань, пов'язаних із читанням, записом, утворенням та порівнянням чисел – 83,72 % школярів зазначили, що ці дії були легкими. Подібну тенденцію зафіксовано під час виконання завдань на запис математичних виразів та арифметичні обчислення (68,05 %), а також при виконанні дій із геометричними фігурами та величинами (58,68 %). Такі показники пояснюються переважно алгоритмічним характером завдань, регулярністю їх опрацювання в навчальному процесі та можливістю засвоєння через багаторазове тренування, навіть за умови нестабільного освітнього середовища. Водночас найбільші труднощі в математичній підготовці викликали завдання, що потребують глибшого аналітичного осмислення. Так, 35,80 % учнів вказали на складність аналізу текстових задач, тобто аналіз текстових задач викликає в молодших школярів значні труднощі. Уважаємо, що це зумовлено низкою чинників, зокрема: недостатньо сформованою здатністю виокремлювати головну інформацію з тексту та здійснювати її логіко-смісловий аналіз; обмеженим розвитком абстрактного мислення; недосконалістю змістового наповнення сучасних підручників із математики; а також недостатнім акцентуванням у професійній підготовці майбутніх учителів на методиці викладання математики в початковій школі.

Також значний відсоток труднощів зафіксовано і в розв'язуванні складних рівнянь (33,08 %). Тим часом сучасна освітня практика доводить, що автоматизація навичок розв'язування складних рівнянь у початковій школі є необхідною передумовою для успішного опанування математичного матеріалу в старших класах. Однак, як свідчить наш досвід, у дистанційному форматі навчання забезпечити високий рівень розв'язування складних рівнянь особливо складно, оскільки такі завдання потребують поетапного супроводу, детального пояснення алгоритмів, візуалізації міркувань учнів та оперативного зворотного зв'язку з учителем. Водночас якщо відповідні труднощі не буде подолано

на рівні початкової освіти, то на подальших етапах навчання учні ризикують втратити зв'язок із математичним змістом, що може призвести до незворотних освітніх втрат. Зазначимо також, що найбільші труднощі учні продемонстрували в діях з іменованими числами (23,10 %), під час креслення геометричних фігур (25,54 %), що свідчить про недостатній рівень сформованості практичних математичних умінь і навичок, пов'язаних із застосуванням знань у конкретних навчальних ситуаціях. Отже, доцільним убачаємо наповнення математичної підготовки учнів початкової школи завданнями, виконання яких передбачає не лише репродуктивну діяльність, але й активне використання логіко-математичного мислення, розвиток здатності до самостійної побудови моделі розв'язування задачі та осмисленого застосування розумових операцій.

При співставленні результатів самооцінювання учнів з української мови та математики ми помітили характерну особливість: найвищий рівень впевненості спостерігається у виконанні завдань репродуктивного характеру, що передбачають застосування чітких правил і часто повторюваних алгоритмів дій. Натомість найбільші труднощі викликають завдання, що потребують розгорнутого мовлення, аналітичного мислення, розуміння мовних і математичних зв'язків, тобто завдання продуктивного й творчого рівня. Такі результати вказують на потребу цілеспрямованої педагогічної підтримки у формуванні мовленнєвої продуктивності, комунікативних умінь та логіко-аналітичних операцій, особливо в умовах освітньої нестабільності, де системність і глибина навчального процесу можуть бути порушені.

Відтак з урахуванням результатів самооцінювання, що засвідчують високий рівень впевненості учнів у виконанні завдань репродуктивного характеру та суттєві труднощі при розв'язуванні продуктивних і творчих завдань, педагогам-практикам доцільно впроваджувати стратегії, спрямовані на розвиток мовленнєвої продуктивності, комунікативної компетентності та логіко-аналітичного мислення. Особливого значення ці заходи набувають у контексті локаційної специфіки перебування учнів, зокрема в умовах освітньої нестабільності, що зумовлює порушення безперервності й системності навчального процесу. Ефективним підходом вважаємо використання інтегрованих завдань з математики та української мови, які передбачають відкриті відповіді, аргументацію, аналіз ситуацій і творчі рішення, що сприятиме формуванню гнучких мисленнєвих стратегій та здатності до самовираження через мову і критичне мислення.

Також у сучасній освітній діяльності, коли освітні втрати вимагають не просто відновлення знань, а формування стійких способів їх застосування, актуальності набуває переосмислення ролі як учня, так і педагога в освітньому процесі. Як зазначають дидакти вищої педагогічної школи, «слід навчати так, щоб учень розумів що, чому і як треба діяти, ніколи механічно не сприймав вивчене, не виконував механічно вказівок педагога» [7, с. 43]. Ця позиція відображає сучасне бачення ефективного освітнього підходу, орієнтованого на усвідомлену діяльність, розвиток критичного мислення та внутрішню мотивацію. Випускник вищого педагогічного навчального закладу – сучасний учитель – має розуміти, що ефективне подолання освітніх втрат потребує переорієнтації педагогічної взаємодії в бік усвідомленого, а не механічного навчання, за якого учень розуміє не лише що і як робити, а й чому саме ці дії є доцільними.

Узагальнюючи зазначимо, що результати дослідження особливостей навчальних процесів, організованих в умовах складних соціально-педагогічних ситуацій, на наш погляд, можуть бути підґрунтям для подолання освітніх втрат учнів четвертих класів, які перебувають на підконтрольній території, за кордоном, на тимчасово окупованих територіях. Педагогам-практикам можна рекомендувати низку конкретних стратегічних заходів, спрямованих на розвиток необхідних навичок учнів з математики та української мови з урахуванням локаційних особливостей їхнього перебування. Зокрема:

– Для вдосконалення вмінь аналізу тексту математичних задач доцільним є активне використання графічних схем, діаграм і візуальних моделей. Такі інструменти сприяють кращому розумінню умов задач, структуруванню процесу їх розв'язання, розвитку

логічного мислення та зменшенню труднощів, що виникають у 35,8 % учнів під час опанування цією навичкою.

– Для формування зв'язного усного та письмового мовлення учнів слід систематично розвивати вміння читати з розумінням, визначати основну думку в прочитаному та почутому, складати план висловлення й чітко оформлювати власну думку в письмовій формі. Також слід запроваджувати використання регулярних творчих завдань, таких як написання коротких есе, оповідань чи листів, що стимулюватимуть уміння учнів структурувати думки та чітко викладати ідеї. Це особливо важливо з огляду на те, що понад третина учнів (35,13%) вказали на труднощі з побудовою письмового висловлювання.

– Для підвищення якості виконання завдань на розв'язування складних рівнянь, під час виконання яких 33,08% здобувачів початкової освіти демонструють суттєві труднощі, доцільно впроваджувати стратегію поступового ускладнення навчальних завдань із використанням елементів алгебраїчних концепцій. Збільшення кількості цілеспрямованих практичних вправ сприятиме не лише кращому опануванню навичками математичних дій, а й формуванню узагальнених способів дій, навичок оперування математичними поняттями та розвитку логічного мислення. Так, запропонована С. Скворцовою та О. Онопрієнко методична концепція, що базується на поетапному введенні арифметичних, величинних і алгебраїчних понять, а також на інтеграції практично орієнтованих завдань, забезпечує глибше розуміння структури математичних об'єктів і міжпредметних зв'язків [6, с. 265]. Такий підхід не лише сприятиме подоланню навчальних труднощів, а й формуватиме основи математичної грамотності.

– Окрему увагу слід приділити учням, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях. Для забезпечення їхнього повноцінного залучення в освітній процес української школи необхідно створити адаптовані онлайн-ресурси, інтерактивні платформи, відеоуроки та методичну підтримку, що забезпечить безперервність навчання й частково компенсує обмежений доступ до традиційного освітнього середовища.

Уважаємо, що запропоновані дидактичні стратегії сприятимуть системному подоланню освітніх прогалин і компенсації освітніх втрат, посиленню аналітичних і творчих навичок, а також забезпеченню рівного доступу до навчальних ресурсів для всіх учнів, незалежно від їхнього місця перебування.

Висновки. Для подолання виявлених у процесі дослідження освітніх втрат серед учнів четвертого класу доцільним є впровадження комплексу педагогічно обґрунтованих і цілеспрямованих дидактичних стратегій, спрямованих на розвиток базових і предметно орієнтованих умінь з математики та української мови, розвитку вмінь самооцінювання. Важливо враховувати специфіку освітнього середовища, умови проживання та географічне розташування здобувачів освіти, оскільки саме ці чинники значною мірою визначають доступність освітніх ресурсів, інтенсивність навчального навантаження та рівень психоемоційної безпеки школярів.

У результаті проведеного дослідження встановлено доцільність продовження наукових пошуків, спрямованих на порівняльний аналіз характеру та глибини освітніх прогалин у різних предметних галузях. Особливу увагу слід приділити розробленню диференційованих дидактичних стратегій підтримки учнів, що враховують специфіку навчального контексту, особливості організації освітнього процесу в умовах кризових ситуацій, а також рівень когнітивного розвитку, емоційно-вольову сферу та мотиваційну готовність молодших школярів до навчання, що сприятиме ефективнішому нівелюванню навчальних прогалин.

Список використаних джерел:

1. Бичко Г., Терещенко В. *Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання*. Київ: УЦОЯО, 2023. URL: <https://surl.luh.gov.ua/buuiur>

2. Бібік Н. М., Вашуленко О. В., Листопад Н. П., Мартиненко В. О., Онопрієнко О. В., Павлова Т. С., Петрук О. М. Діагностика навчальних втрат та рекомендації щодо їх подолання у початковій школі. *Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації*. Київ: Педагогічна думка, 2023. С. 60–69. URL: <https://surl.li/igfonv>
3. Конюченко А. Керівниця управління освіти розповіла, скільки в Херсоні залишається дітей. *Дзеркало тижня*. 2025. 2 червня. URL: <https://surl.lu/cpegrq>
4. Методичні рекомендації з надолуження освітніх утрат у початковій школі. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2025. 140 с.
5. Петрук О., Алексєєнко Т., Барановська О., Ліпчевська І., Павлова Т. *Дидактико-методичний супровід подолання навчальних втрат у початковій освіті: методичні рекомендації*. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2024. 51 с.
6. Скворцова С. О., Онопрієнко О. В. *Нова українська школа: методика навчання математики у 3–4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів: навчально-методичний посібник*. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 320 с. URL: <https://surl.li/pjndqo>
7. Туркот Т. І., Коновал О. А. *Педагогіка та психологія вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. Херсон: Олді-плюс, 2013. 466 с.

References:

1. Bychko, H., & Tereshchenko, V. (2023). *Navchalni vtraty: sutnist, prychnyny, naslidky ta shliakhy podolannia* [Educational losses: essence, causes, consequences and ways to overcome them]. Kyiv. Retrieved from <https://surl.lu/buuiur> [in Ukrainian].
2. Bibik, N. M., Vashulenko, O. V., Lystopad, N. P., Martynenko, V. O., Onopriienko, O. V., Pavlova, T. S., & Petruk, O. M. (2023). *Diahnastyka navchalnykh vtrat ta rekomendatsii shchodo yikh podolannia u pochatkovii shkoli* [Diagnostics of educational losses and recommendations for overcoming them in primary school]. In *Diahnastyka ta kompensatsiia osvitynykh vtrat u zahalnyi serednii osviti Ukrainy: metodychni rekomendatsii* (pp. 60–69). Kyiv: Pedagogichna dumka. Retrieved from <https://surl.li/igfonv> [in Ukrainian].
3. Koniuchenko, A. (2025, 2 chervnia). *Kerivnytsia upravlinnia osvity rozpovila, skilky v Khersoni zalyshaietsia ditei* [The head of the Education Department told how many children are left in Kherson]. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from <https://surl.lu/cpegrq> [in Ukrainian].
4. Kochenhina, M., Sosnytska, N., Hezei, O., Vlasenko, H., Koval, O., & Zaliska, O. (2025). *Metodychni rekomendatsii z nadoluzhennia osvitynykh vtrat u pochatkovii shkoli* [Methodological recommendations for overcoming educational losses in primary school]. Kharkiv [in Ukrainian].
5. Petruk, O., Aliksieienko, T., Baranovska, O., Lipchevska, I., & Pavlova, T. (2024). *Dydaktyko-metodychnyi suprovod podolannia navchalnykh vtrat u pochatkovii osviti: metodychni rekomendatsii* [Didactic and methodological support for overcoming educational losses in primary education: methodical recommendations]. Kyiv: Instytut pedahohiky NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Skvortsova, S. O., & Onopriienko, O. V. (2020). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia matematyky u 3–4 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh intehtatyvnoho i kompetentnysnoho pidkhodiv: navchalno-metodychnyi posibnyk* [New Ukrainian School: Methods of Teaching Mathematics in Grades 3–4 of General Secondary Education Institutions on the Basis of Integrative and Competency-Based Approaches: educational and methodical manual]. Kharkiv: Vyd-vo «Ranok». Retrieved from <https://surl.li/pjndqo> [in Ukrainian].
7. Turkot, T. I., & Konoval, O. A. (2013). *Pedahohika ta psykholohiia vyshchoi shkoly: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Pedagogy and Psychology of Higher Education: textbook for students of higher education institutions]. Kherson: Oldi-plus [in Ukrainian].

Strebna O. V.,

orcid.org/0000-0002-0537-3338

PROBLEMS AND PROSPECTS OF OVERCOMING EDUCATIONAL LOSSES AMONG FOURTH-GRADERS IN KHERSON REGION

The article is devoted to the analysis of the scale, factors and nature of educational losses among fourth-grade students of primary schools in Kherson region, a region that has significantly suffered from the full-scale armed aggression of the Russian Federation. In particular, it is found that systematic fluctuations in the educational space, distance learning, children's unstable psycho-emotional state, forced displacement and migration, destruction of educational infrastructure, psychological exhaustion of adults

have become the determining factors in a decrease in students' ability to effectively assimilate basic knowledge. The results of academic achievements in the Ukrainian Language and Mathematics have been represented, as well as students' self-assessment as an indicator of the level of formation of subject competencies. The research methodology was based on comparing the results of diagnostic work with the requirements of the State Standard of Primary Education and the expected results specified in the Certificate of Achievement. Analytical data processing was carried out according to several criteria: the level of students' educational achievements (primary, average, sufficient, high) in percentage ratio; territorial distribution of students (territory controlled by Ukraine, abroad, temporarily occupied territory) and the nature of the implementation of educational tasks of various levels of complexity. In the process of research, the essence of difficulties in the learning of fourth-graders has been identified and clarified, and the relevance of targeted pedagogical efforts to eliminate them has been substantiated. It is determined that the highest level of development is observed in the reproductive skills of students, while tasks requiring analytical thinking or creative speech cause the greatest difficulties. A complex of pedagogical solutions aimed at overcoming educational losses through the application of effective pedagogical practices has been substantiated. The prospect of further research is the development of differentiated didactic strategies to support students, taking into account the peculiarities of the organization of the educational process, the educational context, as well as the cognitive development, emotional and volitional sphere, and motivational readiness of younger schoolchildren for learning.

Key words: educational losses, fourth-graders, Kherson region, the Ukrainian Language, Mathematics, self-assessment, martial law, pedagogical support, didactic strategies.

Дата надходження статті: 14.05.2025 р.

Прийнято до публікації: 06.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Примакова В. В.